

O seljačkom pokretu u Podravini 1903. godine: Kunovečka buna i ostala seljačka gibanja

Hrvoje PETRIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagreb, Republika Hrvatska

Autor na temelju literature i dostupnih izvora obrađuje najosnovnije podatke vezane uz seljački pokret u Podravini 1903. godine, u kontekstu velikoga hrvatskog narodnog pokreta. Težište je rada stavljeno na seljačke bune u Kunovcu i okolici kao epicentra pokreta vezanog uz Podravinu.

Ključne riječi: Podravina, seljaštvo, mađarizacija, braća Radić, Kunovec, nemiri

Ovaj je rad pokušaj predstavljanja glavnih naznaka seljačkog pokreta u Podravini 1903. godine. U najnovijim je istraživanjima Mira Kolar utvrdila da je idejni vođa narodnog pokreta 1903. godine bio Stjepan Radić, a to se posebice može vidjeti na prostoru Podravine, odnosno na teritoriju kotareva Ludbreg, Koprivnica i Đurđevac. Iako je bio idejni vođa zbivanja 1903., on nije mogao praktično sudjelovati u pokretu, jer se od travnja do kolovoza 1903. nalazio u zatvoru.¹ Prema istraživanjima Mire Kolar, kunovečku bunu treba vezati uz narodni pokret 1903., jer je "doista buna imala svoj uzrok u općim gospodarskim i socijalnim prilikama Hrvatske i Slavonije te sve jačoj mađarizaciji".² Zanimljivo je spomenuti da je na Radićevo uhićenje utjecao dopis državnog nadodvjetnika iz Varaždina, od 17. travnja 1903., koji je istaknuo da je "najpogibelniji agitator" bio Stjepan Radić kojeg se teretilo za govore izrečene u Karlovcu, Virju i Zagrebu.³ Stjepan Radić nije mogao djelovati ni u drugoj polovici 1903., te je 6. prosinca 1903. u Novigradu Podravskom, u kući Stjepana Vedriša, pred oko 2000 ljudi govorio Antun Radić.⁴ M. Kolar je utvrdila da udaljavanje Stjepana Radića iz javnosti (od travnja do kraja 1903.) bilo planirano, a "možda je bio i opomenut da se više

¹ Bogdan KRIZMAN, *Korespondencija Stjepana Radića*, 1, Zagreb 1972., 33; Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Stjepan Radić i kunovečka buna 1903. godine", *Podravina*, Koprivnica 2003., vol. 2, br. 4, 58.

² M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "S. Radić i kunovečka buna 1903. godine", 57-58.

³ Radić je početkom 1903. boravio u Varaždinu gdje mu je zaplijenjen dio tiskanih "Uzničkih uspomena". (Isto, 66.)

⁴ *Isto*, 66-67.

ne miješa u politiku jer svakako je neobično da nakon izlaska iz zatvora u 1903. godini javno ne istupa. Međutim, stvari su izmahnule kontroli vlasti. Na policijski pritisak u Zagrebu u travnju mladež se rasula na sve strane i od 19. travnja u selima su se pojavljivali ljudi koji su sazivali sastanke, širili vijesti i ukazivali na to da je politika interes naroda. Pokret je počeo rasti, dobivati karakteristika borbe protiv unutarnje tiranije, protiv tiranije uprave, protiv ljudi tirana... Ljudi su postali nestrpljivi jer su stalno čekali Radića da im se stavi na čelo. U Hrvatskom zagorju seljaci su svaki čas dolazili zastupnicima opozicije te pitali 'Kad ćemo i mi nešto početi?', a negdje su predlagali da Mađarima treba navijestiti rat i u njega uključiti domobrane. Ponegdje su počele navale na dvorce. Narod je osobito oštro pazio da se nigdje ne izvjesi mađarska zastava, a svagdje su se čule parole 'Hoćemo naša prava!', 'Hoćemo vršenje zakona!', 'Hoćemo naše novce i slobode!', 'Hoćemo narodnu vladu, narodne ljude!'. Tražilo se da Khuen ne dočeka 20. godišnjicu svog vladanja, a taj se datum bližio."⁵

Kakva je bila situacija u zbivanjima 1903. godine u koprivničkom kraju pokazuje sačuvana dokumentacija. U izvještaju koprivničkoga kotarskog predstojnika Žige Maravića velikom županu Milutinu pl. Kukuljeviću-Basaby-Sakcinskom od 18. travnja 1903. navodi se oštećenje željezničkih natpisa u Drnju i okolici. Kotarski je predstojnik napisao: "Uputio sam se na licu mjesta i konstatirao, da jedan prelaz, na kojem su napisi strgani, leži u uprav. obč. Gjelekovac, dva prelaza u području obč. Drnje a jedan prelaz u području obč. Peteranec. Na stanici Drnje koja leži također na području uprav. občine Gjelekovac, nisu mogli izgrednici ploču sa napisom 'opomena' otrgnuti pa su istu samo previnuli. Pošto su se u mjestu Torčecu našli poznati proglasi, pa pošto svi prolazi leže na obč. putevima koji uvode u mjesto Torčec i to nedaleko od Torčeca, neima dvojbe da su izgrednici bili iz Torčeca, jer je ovdašnje uz željezničku prugu ležeće žiteljstvo iz Peteranca i Drnja posve mirno. Četiri oružnika, koje sam odmah na licu mjesta pustio, imadu na prugi patroljirati te podjedno i izvide uraditi naročito radi toga pošto su izgrednici na jednog željezničkoga stražara četiri hitca ispalili, kada je ovaj na štopot izašao van iz kuće da vidi što se događa."⁶ Veliki župan Kukuljević je taj dopis dostavio banu Dragutinu Khuen-Héderváryju 19. svibnja 1903. godine. Nakon protumađarskih demonstracija u Koprivnici, 28. travnja 1903. godine, u kojima su većim dijelom sudjelovali "obrti namještenici",⁷ kotarsko predstojništvo u Koprivnici je 10. svibnja 1903. uputilo općini Drnje spis u kojem piše: "Selima prolaze tri preobučena đaka na konju, te potiču narod na bunu.

⁵ Antun Radić je skupštinu u Novigradu Podravskom htio sazvati za 15. studnoga 1903., ali to vlasti nisu odobrile pod izlikom da su prostorije premale. (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Politički život Novigrada Podravskog", u: *Općina Novigrad Podravski /izabrane teme/,* Novigrad Podravski, 2001., 94-95; ISTA, "Stjepan Radić i kunovečka buna 1903. godine", 66.)

⁶ Milan MARJANOVIĆ, *Hrvatski pokret*, II, Dubrovnik 1904., 104-106; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Stjepan Radić i kunovečka buna 1903. godine", 66-67.

⁷ Hrvatski državni arhiv, Predsjedništvo zemaljske vlade (dalje: HDA, PrZV), br. 2758 (pri-log), 6-14/1063.

Ako se pojave u tamošnjem području, uhititi ih i amo dopraviti... Pripazite na bicikliste i pješake”.⁸ Tijekom svibnja dogodili su se izgredi u selima Đelekovec, Peteranec i Drnje.⁹ Otpor stanovništva na željeznicama bio je razumljiv jer su željeznice bile oslonac mađarizacije u Hrvatskoj.

Zanimljivo je izvješće bjelovarskog velikog župana Milutina Kukuljevića upućeno banu Khuenu 29. svibnja 1903.: “po mojem nazoru je predjel koji leži od željezničke pruge između Vrbovca, Križevaca i Koprivnice pak koji se zatim proteže do Drave i zatim kroz čitavo Bilogorje kotara ludbreškog, nadalje Kalničko gorje do Novog Marofa i ceste Varaždin Zagreb do Sv. Ivana Zeline, najviše ugrožen. U ovim gorskim predjelima živi najsiromašnije pučanstvo. Ovaj predjel ima toliko zakutaka u kojima se lopovske družbe najbolje sakrivati mogu i u kojem se seljani, pošto su siromašni i prilično zapušteni, najlađe putem kukavnih agitacija na narušaj mira i reda sklonuti dadu.”¹⁰

Istog je dana, 29. svibnja, kotarski predstojnik iz Koprivnice javio bjelovarskom velikom županu: “Kako je Presvjetlosti Vašoj iz izvješća od 27. o. Mj. Broj gornji poznato obustavili su radnici u prudnici ‘Keter’ kraj Drnja radnju jer im nadnica od 1 kr. 40 fil. nije dovoljna... Mihalj Benotić iz Sigeca drugi nadglednik izjavio je u četiri oka općinskom upravitelju Frljanu, da su sve tegobe hrvatskih radnika istinite nu molio je, da se to ne prijavi jer bi inače odmah službu izgubio.”¹¹

Za diskriminaciju koju je mađarska uprava željeznica provodila nad domaćim radništvom dovoljno govori izvješće velikog župana bjelovarskog koje je upućeno banu: “Kod te zgrade ne mogu propustiti, a da ne istaknem, da su mi već opetovano od strane žiteljstva do znanja stigle pritužbe, da gospoda činovnici kr. ug. državnih željeznica kod radnjah na pruži kr. ug. državnih željeznica koja u području ove županije leži, a to osobito na potezu između Koprivnice i Drave veoma često seljake iz Ugarske upotrebljuju, dočim na seljake iz ovostranog područja, koji se svakim danom za radnju nuđaju, manji obzir uzimaju...”¹² Općinsko poglavarstvo Drnja javilo je kotarskoj oblasti 31. svibnja 1903. sljedeće: “Radnici na željeznici nisu radili ni jučer buduć da je nadglednik pruge načinio opet nepravdu, jer dade njima zaslužiti samo 70 novčića na dan a mađarskim 1 forintu i 05 novčića.”¹³

Kotarska oblast u Koprivnici naredila je 2. lipnja 1903. svim područnim općinama, pa tako i općini Drnje, da “svakog biciklistu, bez obzira da li je

⁸ “U pritvoru nalaze se 27 osoba većim dijelom čizmarskih, bravarskih i krojačkih kalfah”. (HDA, PRZV, br. 2161, 6-14/1063; Vaso BOGDANOV, *Hrvatski narodni pokret 1903/4*, Zagreb, 1961., 20, 90, 98.)

⁹ Muzej grada Koprivnice, arhivska zbirka (dalje: MGKc AZ); Zvonimir KULUNDŽIĆ, *Miškina, presjek kroz stvarnost hrvatskog sela od Khuen-Héderváryja do poglavnika*, Koprivnica 1968., 160.

¹⁰ Dragutin FELETAR, *Podravina*, Koprivnica 1988., 128; ISTI, *Dva seljačka bunta*, Čakovec 1973.

¹¹ HDA, PrZV, br. 2947; V. BOGDANOV, *n. dj.*, 86.

¹² V. BOGDANOV, *n. dj.*, 141-142.

¹³ HDA, PrZV, br. 2979, 3099 (prilog); V. BOGDANOV, *n. dj.*, 142.

domaći ili stranac, zaustavi i pozove da se legitimira, bicikl oduzme, a biciklistu ako se ne uzmogne legitimirati uhititi i ovamo doprati”.¹⁴ Provodeći nalog, općinske vlasti u Drnju, svojim su aktom od 24. lipnja 1903. izvjestile kotarsku oblast u Koprivnici da “u području ove općine vlada potpuni red i mir, te od biciklista nije se ni jedan u području pojavio”.¹⁵ Zanimljiv je dopis kotarske uprave od 25. lipnja u kojem piše da je pred nekoliko dana u Drnju “nepoznati jedan mladić razpačavao jednu brošuru ‘Dolaze socijalisti’. Ta brošura sastoji se od kakvih 10 strana, imade crveni omot i izdana je po uredništvu Crvene slobode u Budimpešti”.¹⁶ Odlučeno je da se organizira potraga za mladićem i da se “spomenutu brošuru na poštanskim uredima zaustavi”.¹⁷

Dana 22. lipnja kotarski je predstojnik iz Koprivnice javio da je na “pošti zaustavljeno 50 primjeraka časopisa ‘Crvena Sloboda...’” Pet dana kasnije, 27. lipnja, podžupan iz Bjelovara zapovjedio je koprivničkom kotarskom predstojniku Maraviću da odredi potragu za mladićem koji je u Drnju širio spomenutu brošuru, a samu brošuru u poštanskim uredima da zaustavi.¹⁸

Zanimljivo je spomenuti i podatak da je noću 19. na 20. svibanja 1903. bio potpaljen stog slame kod vlastelinstva Rasinja (kotar Ludbreg). Dana 24. svibnja 1903. koprivnički kotarski predstojnik javio je da je oružničkoj ophodnji “jedan pastir blizu dravskih marofa baruna Inkeya – pripovijedio, da su ga onaj isti dan kada je na gospoštijskom marofu u Rasinji vatra bila, četiri bolje obučena čovjeka pitala, čiji je to marof, pa zašto ga ne uzmu, pa ako ga dobrovoljno ne dadu, zašto ga ne upale”.¹⁹ Kasnije je 16. srpnja 1903. u Rasinju bio pozvan jedan konjanički vod radi zaštite dvorca baruna Inkeya.²⁰

Najznačajnija zbivanja 1903. dogodila su se u selu Kunovcu, tadašnji kotar Ludbreg. U lipnju 1903 seljaci iz sela Kunovca i Kuzminca suprotstavili su se postavljanju mađarske zastave u svojim selima. Dana 6. lipnja 1903. u spomenutim je selima morala intervenirati oružnička ophodnja, jer se “bilo sabralo mnogo naroda da zapriječi izvješanje mađarske zastave”.²¹ Kotarski predstojnik iz Koprivnice javlja 7. lipnja velikom županu sljedeće: “Upravo sada prijavila je pokorno potpisatome oružnička ophodnja, da je jučer bila pozvana u pomoć u Kunovec i Kuzminec, gdje se bilo sabralo mnogo naroda da zapriječi izvješanje mađarske zastave.”²²

Zagrebački dnevnik *Obzor* objavio je 13. listopada 1903. optužnicu u kojoj su navedena sva imena optuženih te je objašnjen početak Kunovečke

¹⁴ Isto.

¹⁵ MGKc, AZ; Z. KULUNDŽIĆ, *n. dj.*, 160-162.

¹⁶ V. BOGDANOV, *n. dj.*, 113, 116

¹⁷ Isto, 113

¹⁸ Isto.

¹⁹ V. BOGDANOV, *n. dj.*, 146.

²⁰ HDA, PRZV, br. 3100 (prilog); br. 3628 (prilog); 4261 PrZV

²¹ D. FELETAR, *Povijest Kunovca*, Kunovec – Koprivnica 1993./94.

²² HDA, PrZV, br. 3323 (prilog), 6-14/1063.

bune: “Kraljevsko državno tužilaštvo u Varaždinu tuži Antuna Balaška II, Miška Šušnjara, Jakoba Ožvanića, Miju Balaška, Đuru Lončareka, Vida Balaška, Đuru Lesara, Josip Prloga, Štefa Šiljaka, Štefa Imbrišaka, Štefa Sitara, Blaža Prloga, Đuru Bebeka, Imbru Staudara, Đuru Gusia, Josipa Gečića i Blaža Gečića, sve poljodjelce, da su dne 26. lipnja 1903. godine po predjem dogovoru zgrnuli naoružani željeznim vilama, motikama, sjekirama, kolcima i inim oruđem u svrhu da se silom opru izašlanicima kotarske oblasti u Ludbregu, pristavu Josipu pl. Mihaloviću, koji je uz asistencije oružnika i vojske vršio svoju dužnost i službu, proglašavajući prieki sud, zabranu skupljanja i obdržavanja sajмова, vičući pri tom: ‘Mi odavde ne idemo i pribijanje oglasa ne damo, a svakoga ćemo usmrtiti tko to pokuša, hura!’... U obrazloženju optužnice pripovijeda se kako je naredbom bana od 23. lipnja o.g. bio uveden prieki sud na području ludbreškog upravnog kotara. Općinski blagajnik iz Rasinje, Aleksandar Novak, imao je proglasiti prieki sud u Subotici, Kunovcu i Pustakovcu. Došavši iz Subotice i Botinovca u Kunovec, da i ovdje proglašiti prieki sud i prilijepi oglas o tom, došao je, glasom optužnice k njemu poslije poginuli Martin Balaško i rekao mu da ne da na svoju kuću ništa lijepiti, da on nije dužan nikome, ako je dužan da će platiti, pa je skinuo proglas sa svoje kuće. Isto nije dala učiniti neka žena, pa kako su se ljudi skupljali, pobojavao se Novak i vratio se u krčmu Krauzera, gdje je na kuću prilijepio oglas... U to, dne 25. lipnja 1903. u jutro dođe oružnički stražmeštar Drakulić brahijalnom povjereniku Josipu pl. Mihaloviću u Rasinju s viješću da je u Kunovcu buna i da Kunovčani ne daju proglasiti prieki sud...²³ Važno je istaknuti da je među ranjenim vođama pobune u Kunovcu bila i jedna žena.²⁴

Brahijalni povjerenik Mihalović iz Rasinje je, 26. lipnja 1903., brzojavio varaždinskom velikom županu: “Buna u Kunovcu, 4 mrtva, 4 teško ranjena, 7 uhapšenika; svijet se razbjegao, mogućnost nije isključena ponovnom napadaju”. Naknadnim izvješćem ustanovljeno je osim 4 mrtva pobunjena seljaka, 6 teško i 19 lakše ranjenih. Broj mrtvih se popeo na 12 nakon što je još 8 ranjenih podleglo ranama.²⁵

Županijski tajnik je velikom županu varaždinskom poslao opsežni izvještaj s terena detaljno izvjestivši o pobuni; u izvješću, uz ostalo, piše: “Međutim oružnici iz oružničke postaje u Koprivnici odazvali su se zamolbi brahijalnog povjerenika Mihalovića pak je oružnički satnik Mizler sa oružničkim stražmešтром Drakulićem te tri oružnika došao, ali ne u Pustakovec nego u Kunovec, poveo sasobom iz Koprivnice pol satnije pješaka. Došav ovi u Kunovec najednom začuše u tamomjesnoj kapelici zvoniti na pobunu i netom vidješe kako žiteljstvo trči pred njih, u početku goloruko a kašnje, da dolazi oboružano sa vilama, kolcevima i sjekiricama, a bilo je vidjeti i kosa. Kako je sveudilj udaralo na tornju crkvice na pobunu, u tilom času prikupilo se je više od 250 do 300 ljudi. Uslijed toga zauzelo je vojništvo i oružništvo poziciju protiv njima... Kako je sveudilj na pobunu udaralo, pote-

²³ *Obzor*, Zagreb, 13. X. 1903.; D. FELETAR, *Povijest Kunovca*, 50-51.

²⁴ V. BOGDANOV, *n. dj.*, 127.

²⁵ *Isto*, 57

kao je oružnički satnik Mizler sa 2 oružnika, da to dalje spriječi, ali je naišao na otpor seljaka prikupljenih kod kapelice dok se je zvonar u crkvicu zatvorio, pa se je stoga vratio (satnik) do vojništva, koje je ostalo na prije označenom mjestu ne obaviv posla. Čim se je vratio odmah je pozvao žiteljstvo, da se izjavi zašto se to zvoni na bunu i zašto su se u tako velikom broju oboružani sakupili, pa kada je čuo urlanje 'da se oni ne dadu prodati Mađarima, što bi svakako bilo, kako bi se oglasi priljepljivali i da će se zato boriti do krvi'... oružnički satnik Mizler odredio je da oružnici preduzmu uhićenja. Kad je uzrujana i upravo bijesna masa tu odredbu začula, potrčalo je mnogo njih u susjedni dvor, da dođu okolo, kako bi zahvatili desno krilo vojništva i tako ove opkolili. Vidjevši poručnik od polusatnije, koja je došla iz Koprivnice, ovaj namišljaj, preskočio je sa jedno 7 momaka preko plota s drugog kraja, te je tako zakrčio buntovnicima napadaj. Dok se je to zbililo, preduzeo je vani Drakulić uapšenje. Pograbiliv jednoga od buntovnika za prsa bacio ga je natrag među vojnike, koji ga prihvatiše. Kad je pograbilo drugoga, udario je glavni kolovođa Antun Balaško jednog oružnika vilama u dimije, ne ozlijediv ga ipak, a Drakulić bacio ovog natrag među vojnike, htio je pograbititi Antuna Balaška, ali ovaj udario je Drakulića vilama pod vrat, i da ga nije srećom zahvatio u ovratnik, bio bi ga usmratio. Videć se u takvoj situaciji stražmeštar u smrtnoj pogibelji u istom momentu čim je oćutio vile na vratu, upalio je pušku u Balaška, dok su ostala 3 oružnika odapela 16 hitaca u buntovnike, a istodobno na dvorištu u poziciji postavljen poručnik dao je opaliti među tam pred njim bućecu i grozeću se svetinu 4 hica... Na mjestu su ostala 3 mrtva među kojima je Jakub Gregurina također glavni buntovnik, dok su dvojica nakon nekoliko časaka na mjesu, gdje su se srušili, preminula, dok je teško ranjenih 7 a među njima i glavni kolovođa Antun Balaško... Nakon podane liječničke pomoći bude svih sedam teško ranjenih otpremljeno u bolnicu u Koprivnici, pa kako čujem od ovih je glavni kolovođa Antun Balaško sa još jednim jur preminuo, a kako liječnici uvjeravaju teško će i ostali preboljeti..."²⁶

Prema istraživanjima Dragutina Feletara, "najvažniji faktor bilo je nacionalno i gospodarsko (socijalno) ugnjetavanje. Narod se otvoreno, iako spontano i stihijski, pobunio protiv prevelikih nameta i eksploatacije, kao i protiv svih oblika odnarođivanja..."²⁷

Koprivnički knjigoveža Milan Neugebauer je 29. lipnja 1903. bio uhićen "zbog razglašivanja lažljivih vijesti po gradu i kotaru", a idućeg dana podignuta je protiv njega tužba, jer je javno prijetio satniku Mizleru, koji je u Kunovcu dao nalog za ubojstvo seljaka."²⁸

Kunovečka buna je, prema mišljenju M. Kolar, povezana s ludbreškom bunom.²⁹ Zato valja spomenuti zbivanja u ludbreškom kraju. Kotarski

²⁶ HAD, PRZV, br. 3727 (prilog); V. BOGDANOV, *n. dj.*, 57; D. FELETAR, *Povijest Kunovca*, 42-44.

²⁷ D. FELETAR, *Povijest Kunovca*, 48.

²⁸ *Isto*, 56-57.

²⁹ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Stjepan Radić i Kunovečka buna 1903. godine", 67.

predstojnik iz Ludbrega je 9. lipnja 1903. napisao izvješće o događajima u Martijancu (zapadno od Ludbrega): "Iz općine Rasinja prijavio je prepokorno potpisanom kako kraljevski županijski perovođa Mihaljević tako upravitelj općine Karlić, da je pukao glas u Kunovcu, da će netko doći selo na 8 strana zapalili – ne budu li bunu digli"³⁰ Kotarski predstojnik iz Ludbrega izvjestio je velikog župana varaždinskog 17. lipnja 1903.: "Jučer u jutro oko 7 sati sakupila se rulja ljudi pred općinski ured (u Vrbanovcu) i zatijevala, da se pritvoreni iz zatvora ispuste. – Općinski upravitelj Ružička, vidiv veliku rulju ljudi... udovoljio je želji demonstiranata, jer je vojnička asistencija od 10 momaka preslaba bila da suzbije mirnim načinom mnoštvo ljudi..."³¹

Vaso Bogdanov,³² Mirko Androić,³³ Vlado Mađarić,³⁴ Marija Winter³⁵ i M. Kolar³⁶ su proučavali događaje u Ludbregu i ludbreškom kraju 1903. godine. M. Kolar je utvrdila da su političke pripreme u Ludbregu bile planirane za 19. travnja 1903., ali zakazana skupština nije bila održana.³⁷

V. Bogdanov je objavio više izvornih dokumenata o navedenim zbivanjima. Dana 22. lipnja 1903. varaždinski veliki župan je brzojavio zemaljskoj vladi: "Upravo brzojavlja predstojnik iz Ludbrega da je stotine seljaka navalilo u Ludbreg te tamo polupalo na 100 kuća prozore i žaluzije. Šiljam u Ludbreg jednu eskadronu bezodvlačno."³⁸ Varaždinski veliki župan je isti dan poslao zemaljskoj vladi i brzojav: "Poslije podne iz Ludbrega u Slanje i Hrastovsko izaslati jedan vod pješaka sa 4 momka i opć. bilježnikom u 8 sati opkoljen od preko 200 seljaka. U pomoć izašli satnik De Pont sa 2 voda uhlana, opkolio buntovnike, ter preko 60 uhvatio i sa u susret izašlim vodom infanterije u 9 sati u Ludbreg dopratio koji svi pritvoreni su u uze vlastelinskog grada ludbreškog. Jedan buntovnik teško bodom, a četvorica lako ranjena sabljama. Sada sve mirno."³⁹

Varaždinski županijski tajnik iz Ludbrega javio je velikom županu 22. lipnja: "Okolo 10 sati na večer dovezla se je gospođa ovomjesnog ljekarnika Kona iz Varaždinskih Toplica te je pohrlila do kotar. predstojnika Makkaya i priopćila mu, da je pod lipama izvan Ludbrega sakupljana rulja

³⁰ HDA, PRZV, br. 3330 (prilog), 6-14/1063.; V. BOGDANOV, *n. dj.*, 166.

³¹ HDA, PRZV, br. 1229; V. BOGDANOV, *n. dj.*, 52; 162.

³² V. BOGDANOV, *n. dj.*, 53-57.

³³ Mirko ANDROIĆ, "Ludbreški kraj u revolucionarnoj 1903.", *Podravski zbornik*, Koprivnica 1977., br. 3, 39-49.

³⁴ Vlado MAĐARIĆ, "Revolucionarne tradicije i razvoj modernog naprednog i revolucionarnog pokreta u bivšem kotaru Ludbreg do 1941. godine", u: *Ludbreg* (monografija), Ludbreg, 1984., 281-282.

³⁵ Marija WINTER, Zapis o buni 1903. u Ludbregu, rukopis, Knjižnica Ludbreg.

³⁶ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Stjepan Radić i kunovečka buna 1903. godine", 57-74.

³⁷ "Ludbreg", *Narodna obrana* (dalje: NO), 91, 22. IV. 1903.; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Stjepan Radić i kunovečka buna 1903. godine", 64.

³⁸ V. BOGDANOV, *n. dj.*, 53.

³⁹ *Isto.*

Ljudi do 200 oboružanih sa teškim kolcevima i da se spremaju udariti na Ludbreg... Kada je kotarski predstojnik došao do trga s oružnicima, već je rulja bila u Ludbregu i začela svoje odurno djelo. Oružnici intervenirali su odmah, ali vidjevši se pred kojih 500 bijesnih ljudi nemoćnima, odustali su od naumljene uporabe oružja, pa je tako rulja bez ikakove zapreke nastavila svoje djelo, započeto nešto poslije deset sati, a svršiv tako oko jedan sat noću. Rulja je ne samo jedan put već tri puta prolazila mjestom da dalje devastira ono, što joj je po prvi i po drugi puta izostalo... Na kotarskome sudu takom su groznom žestinom razlupani prozori i kapke, da su dopro-zornjaci rastrgani popadali po cijeloj sudnici, a kamenja velikoga ima u njoj mnogo. Kakvom je silom ovo bacano, dokazom je činjenica, što je jedan iskaz na tvrdu kartonu na blagajni kamenom probušen... Na ljekarni Josipa Kona polupano je samo dvoje kapka. Kod Marije Drven totalno su razbijeni svi prozori i kapke. Kod kožara Martina Samčića razbijeni su svi prozori i kapke. Kod trgovca Ivana Ripisama vrata i prozori... Iz kotarske oblasti, kr. kot. suda te kr. oružničke postaje otrgnuti su grbovi te pobacani... Iz svega izvoljeti će Presvijetlo Gospodstvo Vaše uviditi, da u Ludbregu nije te noći izvedena demonstracija, nego teški zločini javnog nasilja... bune, paleža... pak stoga držim, da sam opravdano postupao..."⁴⁰ Zbog tih događaja je bio proglašen prijeki sud na području kotara Ludbreg.⁴¹

U spomenutim nemirima sudjelovali su buntovnici iz sljedećih nase-lja: Ludbreg, Hrastovsko, Kučan, Vrbanovec, Slanje, Novakovec, Križovljan, Martijanec, Poljanec i Selnik. Ukupno je bilo gotovo 190 osoba optuženih "radi zločinstva ustanka". Najviše su kazne dobili kao bunitelji Franjo Flac-Salavari (16 mjeseci tamnice) i Rudolf Špoljarić (1 godina tamnice). Ostali optuženi su dobili blaže kazne (od 8 dana do 6 mjeseci zatvora), dok ih je nekoliko bilo oslobođeno optužbe.⁴²

Zanimljivo je spomenuti mišljenje M. Kolar koja smatra da pokret 1903. nije bio izveden do kraja, jer je policija Stjepana Radića držala u zatvoru iz kojeg nije mogao djelovati, a "on je očito bio glava, mozak cijelog pokreta".⁴³ U Dalmaciji se pronio glas da je pred sud stavljeno stotinjak Ludbrežana i Kunovčana pa su pojedinci obukli crninu. Iz Amerike je, navodno, u Zagreb stigla vijest da se nudi 15.000 naoružanih vojnika. Isto je toliko ponuđeno i iz Dalmacije.⁴⁴

Od drugih gibanja u koprivničkom kraju spomenimo gibanja u Velikom Pogancu, o čemu je kotarski predstojnik iz Koprivnice u pismo od 9. lipnja 1903. izvijestio velikog župana: "Uzbuđenost pučanstva u Velikom Pogancu i Botinovcu započela je čim su se nemiri pojavili u susjednoj općini vojako-

⁴⁰ *Isto.*

⁴¹ HDA, PRZV, br. 1312 (prilog); 3648 (prilog); V. BOGDANOV, *n. dj.*, 53-55.

⁴² V. MAĐARIĆ, *n. dj.*, 282.

⁴³ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Stjepan Radić i kunovečka buna 1903. godine", 69.

⁴⁴ M. MARJANOVIĆ, *n. dj.*, II, 108-110; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Stjepan Radić i kunovečka buna 1903. godine", 69.

vačkoj. Ta uzbuđenost narasla je još više, time da je vojništvo u srijedu pred Spasovom sa brachialnim povjerenikom prolazilo mjesto Vel. Poganac i tamo neko vrijeme bivoukiralo baš pred crkvom. Narod se je na to sakupio, jer je držao, da je vojništvo došlo da se uz njegovu asistenciju mađarska zastava izvjesi i nije prije razišao dok vojništvo nije prošlo. Zatim se pronio glas, da vojništvo nije moglo ništa učiniti, jer se je narod pravodobno sakupio, nu da je mađarsku zastavu ostavilo učitelju Svetozaru Radančeviću, koji istu sakrio u podrum, te je dobio nalog da ju po noći na crkvi izvjesi. Od onoga dana stražarili su parohijani svoju crkvu u Vel. Pogancu i svoga učitelja i to ispočetka otvoreno, a sada, pošto im je zabranjeno straže oni drže potajice...⁴⁵

U susjednom kalničkom Prigorju, krajem travnja i početkom svibnja 1903., došlo je do buntovnih gibanja u Križevcima, Glogovnici i Vojakovcu.⁴⁶ U Bjelovaru je 10. kolovoza 1903. bila podignuta optužnica protiv 116 seljaka iz okolice spomenutih naselja. Iz optužnice se mogu vidjeti zahtjevi pobunjenih seljaka koji su tražili da se ne uhiti župnik iz Glogovnice Fran Novak. Tražili su da im se preda jedan hrvatski državni barjak, u čemu su uspjeli te su ga odnijeli u župnu crkvu u Glogovnici. Zahtijevali su da se protiv njih neće voditi kazneni postupak, što su im svojim potpisima zajamčili kotarski predstojnik Dragan Trnski, općinski načelnik Mainkas i kotarski pisar Knezoci. Naravno, to je bilo samo prazno obećanje koje nije bilo ispunjeno. Seljaci su izričito tražili i da 1. svibnja 1903. na križevačkoj kotarskoj oblasti ne budu izvješeni mađarska zastava i grb te da se raspusti općinsko zastupstvo u Vojakovcu. Bilo je i socijalnih zahtjeva poput onoga da im Trnski od vlade ishodi povratak oduzetih pašnjaka. Nadalje su tražili da im se dopusti da Trnskoga pod hrvatskim barjakom otprate do Križevaca. Zanimljivo je da je Trnski 1. svibnja 1903. u Križevcima stvarno predao hrvatsku trobojnicu pobunjenim seljacima.⁴⁷ U Topolovcu (današnjem Zrinskom Topolovcu), južno od Koprivnice i istočno od Križevaca, izbila je 9. svibnja 1903. pobuna, a dva dana kasnije i u susjednom Rovišću.⁴⁸

Na Uskrsni ponedjeljak 1903. Stjepan Radić je na poziv Peroslava Ljubića održao pouzdaničku skupštinu u Virju na kojoj je nazočilo stotinjak ljudi. M. Kolar je utvrdila da je Radić govorio da se seljaci moraju udružiti u Hrvatsku seljačku zadrugu koja je vazana uz Hrvatsku poljodjelsku banku, u čijem je upravnom odboru i on sjedio te da ne treba osnivati vjeresijske udruge jer su one bile vezane uz mađarsku državnu banku. Očito je virovska skupština izazvala ogorčenje naroda te su Radićeve riječi imale zadatak smirivanja te upućivanja na borbu argumentima, a ne nasiljem.⁴⁹

⁴⁵ V. BOGDANOV, *n. dj.*, 49.

⁴⁶ *Isto*, 19-22.

⁴⁷ Zanimljivo je istaknuti da su su pobunjeni seljaci bili katoličke i pravoslavne (u izvorniku: grčko-iztočne) vjere. Franjo HORVATIĆ, "O jednoj neobjavljenoj optužnici iz 1903. godine", *Podravski zbornik*, 1984., br. 10, 238-245.

⁴⁸ HDA, PrZV, br. 2443, 2495, 6-14/1063; V. BOGDANOV, *n. dj.*, 28; 30.

⁴⁹ "Pouzdanika skupština u Virju", *NO*, 88, 19. IV. 1903.; "Virje", *NO*, 105, 8. V. 1903.; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Stjepan Radić i kunovečka buna 1903. godine", 63-64.

Iako je skupština u Virju utjecala na početak seljačkih gibanja, u đurđevačkom kraju je bunt započeo u svibnju. Dana 11. svibnja kotarski je predstojnik iz Đurđevca javio: “u noći od 10. na 11. svibnja u mjestu Virju bila demonstracija tim, što je oko 80-100 demonstranata porazbilo do 20 stakla na prozorima pristaša narodne stranke. Tom prigodom su pjevale narodne pjesme, a čuli se povici dolje sa mađaroni.... U Đurđevcu se pripovijeda, da se ljudi groze, da će bilježnika u nedjelju iz ureda van baciti i rastrgati ga.”⁵⁰

I u Pitomači se javio otpor stanovništva. Tamošnji općinski načelnik javio je brzojavom da su u noći od 31. svibnja na 1. lipnja 1903. stanovnici srušili jedan brzojavni stup. Bjelovarski podžupan je 2. lipnja javio bjelovarsko-križevačkom velikom županu: “Došav u Pitomaču saznao sam od glavara željezničke postaje u Pitomači Grünwalda, da je u noći od 31. svibnja na 1. lipnja t.g. na željezničkoj pruzi Bjelovar-Virovitica po dosad nepoznatim zlikovcima između profila 727-730 brzojavna žica raskinuta i jedan brzojavni stup sa pilom blizu zemlje odrezan i popreko tračnice položen i utvrđen. Nadalje prijavljeno mi je, da su kod prelaza (rampe) između profila 736/7 i profila 739-740 naslovne table (Pazi kada dolazi vlak) otkinuta, pa da je na istima mađarski natpis sa sikirom isječen i kolomazom zamazan... Nadziratelj brzojavne pruge Koch... pripovjedio mi je, da je dne 1. lipnja t. g. Poslije podne, jedan dečko po svoj prilici pastir njemu rekao ‘samo opravljaj ali vidit ćeš, što će tek noćas biti’. A kadad ga je nadziratelj brzojava uloviti htio, pobjegao je taj dečko prema Gradecu. Ovaj dečko može biti oko 12 godina star.”⁵¹ Kasnije je u Pitomači došlo do sukoba u kojima su poginuli: Đuro Jakupec, Andrija Mađar i Gregur Paša.⁵² Bjelovarski veliki župan Kukuljević poslao je 14. siječnja 1904. izvješće banu Teodoru grofu Pejačeviću gdje sumira iskustvo stečeno na osnovi “dosad održavanih pučkih skupština u ovožupanijskom području: u Vrbovcu, Križevcima, Koprivnici, Bregima, Novigradu, Virju, Molvama, Đurđevcu, Čazmi, Hercegovcu, Kutini, Popovači i Bjelovaru”, ističući da je na tim skupštinama bio izveden “napadaj na vladinu stranku i vladajući sistem...”⁵³

O povijesnom značaju narodnog pokreta u Podravini 1903. M. Kolar s pravom zaključuje: “Nakon Kunovca ban Khuen živi u strahu te je na Tijelovo bio sretan kada mu je kiša omogućila da se ‘dostojanstveno’ povuče u banske dvore. Nije bio siguran za svoj život iako su ga štitila dva reda ulana, četiri reda vojnika, žandari i policajci. Požar na Sajmištu i na skladištu drva južno od Južnog kolodvora te vijesti da će se izvršiti navala na Banske dvore dovode zemlju u izvanredno stanje. Cijeli Gornji grad prepun je vojske koja je dovedena iz Štajerske. Sve je to uvjerilo Khuena da mu nakon Kunovca više nema opstanka u Hrvatskoj. Tako jedne noći on nestaje da bi iz Budimpešte na daleko dalje vladao Hrvatskom. Imenovanje novog bana Teodora Pejačevića iz Našica u srpnju ponešto je ublažilo situaciju te

⁵⁰ HDA, PRZV, br. 2490, 6-14/1063; V. BOGDANOV, *n. dj.*, 29.

⁵¹ V. BOGDANOV, *n. dj.*, 45; 99.

⁵² *Isto*, 84.

⁵³ *Isto*, 89.

je u Osijeku pušten Lorković, a u kolovozu i Stjepan Radić. No još tri mjeseca cijelo je vojništvo Hrvatske i Slavonije na nogama. Dvadesetgodišnja pacifikatorska politika bana Khuena Hedervarya pokazalo se neuspjehom. Zemlja je tražila promjena, gospodarski napredak, kretanje, ulaganje. Khuenovo gospodarsko krpanje hrvatskih potreba dovelo je Hrvatsku na rub bijede, a masovni odlazak stanovništva u emigraciju pokazuje da su ljudi izgubili svu nadu u budućnost... I još nešto. Posljedice tih buna nisu bile uzaludne. One nisu brodile samo samopouzdanje nego su usmjerile seljaštvo na pretvaranje u politički subjekt. Seljak je tijekom pokreta 1903. naučio slušati i napisano čitati... Možemo reći da su događanja u Podravini 1903. gotovo iznjedrila Hrvatsku pučku seljačku stranku 1904. godine i da je ta stranka dugo godina imala svoje težište u prostorima uz Dravu.⁵⁴

Prema mišljenju Dragutina Feletara "Podravci, cijela Hrvatska, a pogotovo Kunovčani, nikad nisu zaboravili Kunovečku bunu. Ona je postala simbolom otpora svakom odnarođivanju i eksploataciji, pa se tako i danas obilježava kao pravi narodni blagdan."⁵⁵ Velike proslave obilježavanja kunovečke bune održane su 1928., 1953., 1993. i 2003. godine, a postavljene su i četiri spomen ploče.

⁵⁴ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Stjepan Radić i kunovečka buna 1903. godine", 69-72.

⁵⁵ D. FELETAR, *Povijest Kunovca*, 59-60.

SUMMARY

THE PEASANT MOVEMENT IN THE PODRAVINA IN 1903
(THE REVOLT IN KUNOVEC AND OTHER VILLAGES)

This article analyzes some of the characteristics of the peasant movement in the Podravina in 1903. Stjepan Radić was the ideological leader of this peasant movement, as he was of the whole Croatian national movement. He, of course, could not actively participate in the movement, since he was incarcerated between April and August of 1903. The national movement in the Podravina had its general causes in the economic and social conditions, as well as the increasing Magyarization in the region. The first stirrings of the national movement in the Podravina can be identified in April of 1903 in the districts of Drnje and Peteranec (north east of Koprivnica), as well as in the district of Đelekovec (north of Koprivnica), in what was at that time Varaždin County. The movement reached its zenith in June 1903 when the villagers from Kunovec and Kuzminac (northeast of Koprivnica in Varaždin County) opposed the flying of the Hungarian flag. In the clash between villagers and armed forces several people were injured and killed. Altogether, twelve villagers from the Podravina died in the clash or subsequently as a result of the injuries they sustained. The incidents that took place in Podravina in 1903, to some extent, established the preconditions for a new organization among the peasants, because the peasants grew in self-confidence and were enabled to enter political life more actively. Namely, these activities among the peasants led in the direction toward a rapid organization of the Croatian People's Peasant Party and the peasant movement of the brothers Antun and Stjepan Radić in the Podravina. For several years after its founding, the Peasant Party's core would be in the Podravina. This success can be partly linked to the peasant movement in the Podravina in 1903, whose tradition is alive even today among the peasants of this part of Croatia.

Key words: Podravina region, peasantry, "magyarization"/Hungarian hegemony, Radić brothers, locality of Kunovec, unrests